

Prof. dr hab. Stefan Kwiatkowski
Instytut Historii i Stosunków Międzynarodowych
Uniwersytet Szczeciński
Ul. Krakowska 71-79, 71-017 Szczecin

Ocena dorobku naukowego i pracy habilitacyjnej

pani dr. Agnieszki Gut pt. „Średniowieczna dyplomatyka wschodniopomorska. Dokumenty i kancelarie Pomorza Wschodniego do 1309 roku”, Szczecin 2014, ss. 343.

Dr Agnieszka Gut jest doświadczonym badaczem z zakresu nauk pomocniczych historii. Jej główne prace dotyczą średniowiecznej dyplomatyki pomorskiej. Zagadnienia te stały w centrum jej zainteresowań od początku kariery badawczej. W 2001 r. uzyskała ona stopień doktora na podstawie rozprawy „Kształtowanie się formularza dokumentów książąt pomorskich do połowy XIV wieku”, opublikowanej pod nieco zmienionym tytułem w 2002 r. Praca ta należy do podstawowych opracowań nad dyplomatyką we władztwie Gryfitów. Wiele uwagi dr Agnieszka Gut poświęcała rozwojowi kancelarii i jej personelu, szczególnie działających przy księciu lub przy opactwach cysterskich. W jej pracach z tego zakresu na podkreślenie zasługuje uwzględnienie kontekstu ideowego i kulturalnego dokumentu. Uwidacznia to się w przeprowadzonych przez Habilitantkę analizach areng czy formuł pertynencyjnych.

Dr Gut ma też liczący się dorobek z zakresu heraldyki i sfragistyki. W dużej części dotyczy on średniowiecza. Równie znaczące są jednak jej dokonania z zakresu heraldyki samorządowej, głównie w XX wieku, przy czym opracowania odnoszą się zarówno do aktualnych zagadnień, jak i pruskiej przeszłości Pomorza Zachodniego. Z tego zakresu oprócz publikacji p. Gut ma w dorobku także ekspertyzy wykonane na zlecenie władz samorządowych. Kolejną dziedziną zainteresowań Habilitantki, udokumentowaną publikacjami, jest sfragistyka.

Po uzyskaniu stopnia doktora dr Gut coraz więcej uwagi zaczęła poświęcać dyplomatyce Pomorza Wschodniego. Z tego zakresu opublikowała już kilka istotnych opracowań, co

świadczy o tym, że wybór tematu rozprawy habilitacyjnej poprzedzało gruntowne rozeznanie tematu.

Temat rozprawy habilitacyjnej pracy, jej zakres rzeczowy, chronologiczny i terytorialny są jasno określone. „Wstęp” jest bardzo udaną prezentacją nie tylko założeń samej rozprawy, ale i świadomości metodologicznej Autorki. Pozytywnie przejawia się dojrzałość metodologiczna także w poszczególnych rozdziałach, gdzie dr Agnieszka Gut charakteryzuje podstawy metodyczne współczesnych badań dyplomatycznych ukazując na tym tle własne zasady opracowania (por. s. 64 n., 101 n., 142 n., 210 n.). Kwestie historyczne, zapewne zgodnie z autorskimi założeniami, zajmują marginalne miejsce, a referowane są w dość tradycyjnym dyskursie.

Rozdział I „Falsyfikaty wschodniopomorskie” jest poświęcony zjawisku, które funkcjonowało na marginesie dyplomatyki. Zagadnienie fałszerstw należy do najistotniejszych problemów tej dziedziny wiedzy. Natomiast umieszczenie go w I rozdziale narusza tok problemowego wywodu. Autorka uważa ten zabieg za niezbędny dla precyzyjnego określenia zakresu podstawy źródłowej: „Narzędziem do osiągnięcia tego celu jest więc wyłączenie z ogólnej liczby zachowanych dokumentów tych, które powstały w innym czasie niż wskazuje datacja”. W zasadzie ten ważny z punktu widzenia problemu badawczego aspekt stanowi pewien rodzaj załącznika do tematu, bez względu na to, czy zostałby on opatrzony nagłówkiem jako rozdział czy aneks. Samo opracowanie, momentami nadmiernie szczegółowe, przynosi wartościowe wyniki. Mała liczba analizowanych dokumentów praktycznie uniemożliwia uogólnienia.

Rozdział II nosi tytuł „Charakterystyka wschodniopomorskiej spuścizny dokumentowej”. Autorka trafnie ujmuje problem upowszechnienia dokumentu w omawianej dzielnicy, wskazując na znaczne opóźnienia w stosunku do pozostałych ziem piastowskich. Przekonująco wykazuje, że w zasadzie pisemne formy rejestrowania czynności prawnych były stosowane w relacjach księcia z kościołem oraz w stosunkach pomiędzy poszczególnymi instytucjami kościelnymi. Rozwój dyplomatyki ukazany jest w ścisłym związku z dziejami politycznymi. Szczegółowo przeanalizowane są dokonania poszczególnych książąt, a szczególnie rozwój za panowania Świętopełka i Mściwoja II. Autorka dostrzega specyficzne cechy funkcjonowania

dokumentu za rządów Władysława Łokietka, ale nie decyduje się na uogólnienia. Rozdziałowi brak podsumowania i konkluzji, co osłabia jego wartość.

Rozdział III „Organizacja i funkcjonowanie kancelarii Sobiesławiców” jest klasycznym opracowaniem z zakresu dziejów kancelarii. Ukazane są tu nie tylko podstawy instytucjonalne, lecz także personel kancelaryjny, jego horyzonty umysłowe, stosowany dyktat. Na podkreślenie zasługują starania Autorki, aby pokazać, w jaki sposób organizacja zaplecza kancelaryjnego odzwierciedla wpływy polityczne, ustrojowe i kulturalne epoki. Odnosi się to szczególnie do rozważań nad kancelarią księcia Sambora II.

Rozdział IV nosi tytuł: „Dokumenty kościelne i dyplomy dla Kościoła”. Już na początku warto nadmienić, że, w odróżnieniu od poprzednich rozdziałów, we wprowadzeniu do tej części Autorka planuje wyciągnięcie wniosków końcowych. Jej zamierzeniem jest bowiem przeprowadzenie wyводу „rozpoczynając ... od analizy formularza i pisma dokumentów poszczególnych odbiorców” aż do „omówienia ustaleń o charakterze syntetycznym”. Część I rozdziału to „analiza dyplomatyczno-paleograficzna” dokumentów. Niestety wobec stanu zachowania materiału (głównie dla obu wschodniopomorskich opactw cysterskich i norbertanek z Żukowa) strona paleograficzna mogła zostać w przeprowadzona bardzo ograniczonej skali. (W oryginale zachowało się niewiele ponad 20procent spośród dokumentów stanowiących podstawę źródłową rozprawy.) Interesujące są szczegóły i wnioski dotyczące związków Oliwy i Pelplina z ich placówkami macierzystymi w Kołbaczu i Doberanie (podobnie jak Bukowa i Dargunia). Część II rozdziału („Organizacja pracy nad dokumentem”), to oczekiwane przez czytelnika „ustalenia o charakterze syntetycznym”. Jak się jednak okazuje, szczupłość podstawy źródłowej nie pozwala na dalej idące wnioski, lecz jedynie na bliższą charakterystykę skryptoriów (lub konstatację o ich braku) w poszczególnych konwentach. Zastanawia, że Autorka, dość kompetentnie charakteryzująca stosunki wewnątrzkościelne, nie podejmuje jakiegokolwiek próby wyjaśnienia wyraźnej (w świetle analizowanego materiału) słabości związków dzielnic wschodniopomorskiej (może tylko ośrodka władzy) z prowincją kościelną, z Gnieznem, w szczególności z biskupstwem we Włocławku.

Rozdział V „Organizacja pracy nad dokumentem po 1294 roku” dotyczy wyjątkowo trudnego pod względem historii politycznej, przez to także i pod względem źródłoznawczym, okresu. Podział treści na dokument władców, urzędniczy, prywatny oraz miejski wprowadza niezbędny ład do opracowania. Autorka w pełni zasadnie opisuje programy polityczne Piastów i Przemysłidów, realizowane w stosunku do ich dzielnic, w tym Pomorza, choć dla lat 1295-1300 jej wywód jest drobiazgowy i nużący. Generalizacje wyłożone zostały na początku rozdziału przez co podsumowanie wyników badawczych straciło rację bytu. Autorka uważa za uzasadnione „wydzielenie okresu 1295-1308”, przez co odchodzi od cezury przyjętej w pracy i w rozdziale VI.

Rozdział VI jest zatytułowany „Funkcjonowanie dokumentu na Pomorzu Wschodnim do 1309 roku”. Autorka w założeniu pragnie wykazać znaczenie pisma i kultury piśmiennej w badanym okresie. Wykazuje słaby stan zaawansowania cywilizacyjnego dzielnic i tworzących się na jej terenie organów władzy, pośrednio archaiczne formy funkcjonowania społeczeństwa. Dobrze zostały udokumentowane i zinterpretowane poszczególne fakty i okoliczności towarzyszące przemianom w społecznym funkcjonowaniu dokumentu. Jednak wykonalny okazał się zaledwie, jak sama autorka pisze (255), „przeгляд różnych zjawisk o charakterze dyplomatycznym, których ślady udało się odnaleźć we wschodniopomorskim materiale źródłowym”.

„Zakończenie” jest skrupulatnym streszczeniem rozprawy. Autorka ocenia łączny wynik następująco: „Wydaje się jednak, że syntetyczny opis zjawisk związanych z funkcjonowaniem dyplomatyki wschodniopomorskiej, ogólny jej obraz – niewątpliwie mają sens i znajdują uzasadnienie w naukowej wiedzy oraz w źródłowych przykładach wykorzystanych w tekście pracy” (s. 263). Jest to niewątpliwe potknięcie, popełnione w dodatku w ostatnim akapicie książki, bo w innych partiach pracy Autorka wykazuje pełną świadomość metodologiczną. Rozprawa nie opiera się bowiem na „źródłowych przykładach”, lecz na w zasadzie kompletnej podstawie źródłowej; ponadto ma ona charakter analityczny, oparty na wnioskowaniu indukcyjnym, a nie syntetyczny.

Bibliografia i aneksy zostały przygotowane bardzo starannie. Aneks I „Dokumenty fałszywe, interpolowane i podejrzane” stanowi istotne uzupełnienie do I rozdziału, a dla osób korzystających z opracowania jest cennym przewodnikiem po znacznej części wschodniopomorskiego materiału dyplomatycznego, ze względu na jego ogromną wartość erudycyjną. Pomysł i wykonanie aneksu II „Tabele i wykresy” zasługują na uznanie, gdyż przedstawione w nich dane są pomocne w syntetycznym udokumentowaniu i zwiększeniu przejrzystości ustaleń.

W rozprawie habilitacyjnej dają się zauważyć usterki i niezręczności redakcyjne. Pozwolę sobie wymienić niektóre spośród nich. Każda z dzielnic, nawet Sambora II, także konglomerat dzielnic pod władzą jednego księcia, jest określana jako „państwo”, terminem anachronicznym i pozbawionym w tym kontekście znaczenia.

Wyjątki z dokumentów cytowane są dowolnie, czasem w języku oryginału, niekiedy w tłumaczeniu na polski, bez przytoczenia oryginału. Subcancellarius zachowuje tytuł w łacińskim brzmieniu, niekiedy pod osobliwym określeniem „subkanclerz”, mimo istnienia polskiego synonimu. Są też niedociągnięcia stylistyczne (tu podaję typowe wśród nich):

s. 28: „nie zawsze jednak można podjąć decyzję w sprawie autentyczności badanego dokumentu”;

s. 83: „geopolityczne położenie Pomorza Wschodniego”;

s. 139: „nie znajdując jednak poparcia dla swych działań w miejscowym rycerstwie, musiał oprzeć swe rządy na rycerstwie chełmińskim, które przybyło tam z obszarów księstw meklemburskich oraz na mieszczaństwie lubeckim, które stanowiło trzon miast pruskich”;

s. 195: „Wbrew Marii Bielińskiej wspierał go w tej pracy notariusz Łokietka” (tu w czym można dostrzec skrót myślowy pochodzący ze specjalistycznego języka):

s. 195: [Przemysłodzi] nie tworzyli nawet pozorów istnienia dzielnicowej kancelarii pomorskiej, ani nawet kancelarii centralnej”.

W przypisach cytowane niekonsekwentnie. Śliwiński, Bielińska i wielu innych autorów występują pod pełnym nazwiskiem, wraz z początkiem tytułu opracowania, ale Zielińska-Melkowska już jako „Ziel”, a Zdrenka jako Zdr. Mimo, że chodzi tu o edycje źródłowe, wygląda to niefortunnie.

Przedstawione wyżej zastrzeżenia mają jednak drugorzędne znaczenie. Bowiern w sumie omawiana tu praca zasługuje na wysoką ocenę jako oryginalne osiągnięcie badawcze z zakresu nauk pomocniczych historii, szczególnie dyplomatyki. W moim przekonaniu stanie się ona niezbędnym narzędziem w studiach nad średniowiecznymi dziejami Pomorza Wschodniego.

Na wysoką ocenę zasługują także inne formy aktywności naukowej. Pani dr Gut wygłosiła dziesięć referatów na krajowych i zagranicznych konferencjach naukowych, uczestniczyła w pracach organizacyjnych regionalnych sesji naukowych. Dzięki pobytowi badawczemu w Marburgu mogła obserwować działalność zagranicznych ośrodków naukowych. Redagowała bądź współredagowała cztery publikacje zbiorowe.

Dorobek dydaktyczny i organizacyjny

Dr Agnieszka Gut jest doświadczonym i cenionym dydaktykiem. Prowadzi zajęcia głównie z zakresu nauk pomocniczych historii, wstępu do badań historycznych, translatoria. Prowadziła też proseminaria oraz seminarium licencjackie, ćwiczenia z zakresu metodologii nauk społecznych. Wartościowy jest jej udział w pracach komisjach powołanych do opracowania i modyfikacji programu studiów na kierunku historia oraz ds. jakości kształcenia. Dr Agnieszka Gut jest też od 2007 r. koordynatorem ECTS na kierunku historia w ramach programu ERASMUS i MOST.

Konkluzja

Dorobek naukowy dr Agnieszki Gut świadczy o jej szerokich zainteresowaniach badawczych z zakresu nauk pomocniczych historii oraz pełną dojrzałość warsztatową i metodologiczną. Składa się on z kilkudziesięciu publikacji, w tym trzech książkowych, ponadto z kilku ekspertyz heraldycznych. Podstawowym osiągnięciem naukowym jest omówiona wyżej monografia *Średniowieczne dyplomatyka wschodniopomorska. Dokumenty i kancelarie Pomorza Wschodniego do 1309 roku*, zasługująca na ze wszech miar pozytywną ocenę.

Powyższe konstatacje pozwalają mi wyrazić przekonanie, że pani dr Agnieszka Gut ma dorobek naukowy, organizacyjny i dydaktyczny, który spełnia wymogi stawiane osobom ubiegającym się o uzyskanie stopnia doktora habilitowanego w Ustawie z dnia 14 marca 2003

r. o stopniach i tytule naukowym oraz stopniach i tytule w zakresie sztuki. W związku z tym wnoszę o dopuszczenie Habilitantki do dalszych etapów przewodu habilitacyjnego.

Stefan Kuczkowski

Szczecin, 25 marca 2015 r.